

Educando en cultura *nos e cos* municipios. Un labor transversal e colaborativo

José Antonio Caride Gómez

Catedrático de Pedagogía Social no Departamento de Pedagogía e Didáctica da Facultade de Ciencias da Educación da Universidade de Santiago de Compostela.

Coordinador-IP do grupo de investigación SEPA-interea

joseantonio.caride@usc.es

Héctor M. Pose Porto

Profesor-doutor da Universidade da Coruña.

Colaborador externo do grupo de investigación SEPA-interea da USC, e membro do de Política Educativa, Historia e Sociedade (PEHS) da UDC

hector.pose@udc.es

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 12-16

A educación, nos múltiples modos que propician educar e educarse en sociedade, é indisociábel do quefacer cultural que procuran as comunidades locais nos diferentes contextos e realidades nos que se proxecta como unha práctica cotiá de amplas avenidas cívicas e pedagóxicas. Así o temos expresado, con certa reiteración, nas últimas décadas conciliando a indagación científica e a transferencia de coñecemento á sociedade coa formación universitaria de quen exercen profesións ligadas á acción, animación e xestión cultural. Sendo así, talvez o máis acaído sería remitirnos á extensa bibliografía que, a modo de informes, libros, artigos etc. temos publicado desde finais dos anos oitenta do pasado século ata a actualidade. Sen obvialas, aproveitaremos o amábel convite de colaborar para reafirmarnos na nosa firme crenza de que educación e cultura son dúas palabras con significados comúns e, necesariamente, converxentes. Ambas, entre o ideal e o material, agrandan a condición humana, contribuíndo decisivamente á construción individual e colectiva das persoas e da vida en sociedade (Caride, 1985; Pose, 2006).

Cremos, xa que logo, que non hai educación sen cultura simplemente polo feito de que esta é a matriz, o encadre, o contido e o fin de todo proceso de formación humana. Afanarse en achegar coñecementos, mudar actitudes, renovar mentalidades, promover un lecer activo e creativo, vitalizar o patrimonio histórico-artístico e, en xeral, proporcionar valores positivos á cidadanía é estar educando en cultura ou *enculturando* (Olmos & Santillán, 2001).

As ensinanzas e as aprendizaxes que alentan as culturas son piares fundamentais en calquera lectura do mundo e da súa transformación cara ao logro de sociedades que sexan máis libres, democráticas, equitativas, xustas e inclusivas. Toda transmisión cultural, humana, está estreitamente ligada á educación. Unha conversa de avoa a netos sobre un cantar; unha programación teatral; o proxecto educativo dun centro escolar centrado nas artes; unha campaña de animación á lectura ou a acción pedagóxica dun conxunto etnográfico, son exemplos de iniciativas que vogan na mesma dirección: ansían cimentar coa emoción hábitos culturais nos que agromen os valores estimábeis da convivencia, conciliando as identidades coas diversidades que habitan no seu interior.

A educación é a porta da cultura (Bruner, 1997). Os desafíos a afrontar día a día para avanzar no benestar da cidadanía son amplos e atenden a diferentes dimensións. Atinxen á saúde, aos recursos económicos, aos vínculos afectivos e ás interaccións sociais, á xestión acaída da incerteza así como ao contexto poboacional: veciñanza, dotación de servizos e de infraestruturas nos espazos públicos, oportunidades de espaxamento, oferta cultural e deportiva, calidade medioambiental etc. Ese conxunto de realidades diversas esixe labor de formación, concienciación e sensibilización a diferentes niveis, tanto desde unha perspectiva das persoas coma comunitaria. Tamén unha pedagogía sustentada no traballo colaborativo municipal e intermunicipal, facendo partícipes das súas dinámicas os múltiples axentes locais.

Sendo así, entendemos que cómpre poñer a énfase no sentido cívico-educativo da dimensión cultural dos dereitos humanos desde as Administracións públicas, nomeadamente as municipais, con liñas de acción que incidan en aspectos coma os seguintes (Caride, Peres, Sanjurjo, Ortega e Pose, 2009): unha visión integral e holística do quefacer sociocultural; unha concepción transversal da cultura coa súa incidencia en todas as áreas da acción política local; a innovación nos modos de xestionar; a articulación e interdependencia entre políticas culturais, sociais, medioambientais e educativas; a dignificación dos fenómenos culturais de base, e a avaliación desde a participación xa desde a infancia.

A concepción da educación que promoven as Nacións Unidas, cunha importante mediación da UNESCO, na Axenda 2030 para o desenvolvemento sostible, asume un enfoque cultural cando no cuarto obxectivo proclama “garantir unha educación inclusiva e equitativa de calidade e promover oportunidades de aprendizaxe permanente para todas as persoas” (CGLU, 2018). A educación, xa que logo, como unha ferramenta coa que traducir esta máxima en medidas tanxíbeis promovidas polas políticas municipais da cultura. Propostas e respostas contextualizadas que arelan combater as desigualdades, a desvantaxe ou a privación de acceso á cultura ampliando e mellorando os equipamentos de proximidade. E tamén unha educación social e cultural que prolongue a educación escolar ao longo de toda a vida.

Propor iniciativas para favorecer unha formación integral leva consigo estimular un lecer activo e familiar xunto con propostas e servizos que favorezan a efectiva conciliación coa actividade laboral e doméstica. Actuar contra a discriminación do xénero feminino esixe garantir a plena presenza e participación das mulleres nos procesos creativos, na representación política, no liderado sociocultural comunitario. Acrecentar a densidade cultural nun territorio aniñando a emprendedoría sociocultural require de mediacións que incidan na formación económica, nas boas prácticas dunha pedagogía política, na educación ambiental para unha cultura da sustentabilidade etc.

Os retos que expresamos, sen dúbida, son compartidos polas diversas Administracións públicas e outros axentes presentes nos concellos. Eludilos ou minorar a súa relevancia xera anomía social, acotío derivando en ineficiencia ou negligencia. Non se é eficaz sen os acaídos recursos económicos, infraestruturais e humanos. Mais tamén se precisan soportes pedagóxicos, cívicos, éticos e ideolóxicos que sustenten coa congruencia debida as políticas que se adopten por vontade democrática da cidadanía. A acción cultural pública é un proceso dia-

léctico no que as teorías e as prácticas sociais, culturais, medioambientais e educativas están chamadas a retroalimentarse sendo parte dun mesmo proceso.

A teor do dito, o quefacer cultural municipal, coas denominacións polas que se opte, debe estar informado por coñecementos disciplinares que tomen como referencia os saberes teórico-prácticos e metodolóxicos das Ciencias Sociais e das Humanidades. Tamén dos valores que alentan unha convivencia plural, democrática, inclusiva, xusta e equitativa entre as persoas, os seres vivos e a Natureza. Avogamos para que a capacitación profesional na acción-xestión cultural pública, ademais das competencias técnicas e tecnolóxicas, incorpore capacidades que integran formación teórica, antropolóxica, histórica, psicolóxica, económica, pedagóxica etc. cunha visión, cando menos, interdisciplinar.

Somos conscientes de que as profesións sociais, culturais e educativas senten a obriga continua de interrogarse sobre

cales son os seus sinais identitarios, intensificando os esforzos en delimitar e diferenciar os seus respectivos eidos formativos, profesionais e laborais. É lexítima esa procura de identificación no exercicio profesional, mais non o é menos asumir que contribuír a que mellore a calidade de vida das persoas e das comunidades pasa por interiorizar que a educación, nas escolas, familias e comunidades, é un alicerce fundamental. En consecuencia, empregar metodoloxías, contidos, tempos e espazos de índole educativa debe ser vía cotiá na acción cultural dos concellos en calquera das súas áreas e ámbitos de actuación. Veñan estes definidos por un marco normativo-lexislativo ou xurdan da vontade propositiva dunha gobernanza local democraticamente constituída. De aí que fagamos un chamamento inclusivo ás Administracións, partidos políticos, colexios e asociacións profesionais que toman como referencia o municipalismo e a acción local, para que recoñezan na educación e nos seus axentes (nas institucións esco-

lares, nos centros cívicos, nas casas da cultura, nos servizos sociais, bibliotecas, museos...) un papel relevante, que non único.

PROXECTO XERF@

Asumindo a responsabilidade institucional e académico-investigadora que nos compromete coa sociedade, buscando contribuír a anticipar e/ou resolver parte destas preocupacións, o grupo de investigación en Pedagogía Social e Educación Ambiental (SEPA-interea) da Universidade de Santiago de Compostela, en colaboración con investigadores/as das outras dúas universidades galegas públicas (A Coruña e Vigo), ten aceptado, en distintos momentos desde os primeiros anos noventa do pasado século ata a actualidade, a realización de estudos diagnósticos e prospectivos por encargo da Xunta de Galicia, das Deputacións Provinciais ou dun significativo volume de concellos, con variados perfís políticos, demográficos ou culturais, entre outros. O máis recente, mediante un convenio de colaboración subscrito coa Secretaría Xeral de Políticas Culturais da Consellaría de Cultura, Educación e Universidades da Xunta de Galicia, incidindo na formación e a profesionalización da acción cultural pública en Galicia. Concibida como unha investigación diagnóstico-avaliativa e prospectiva, que se identificou coa expresión "Proxecto Xerf@", tanto na súa presentación teórico-metodolóxica como nos seus desenvolvementos empíricos, daría continuidade a un estudo realizado anos atrás (Pose, Bouzada, Caride, Cid e Pérez, 2007) e contrastando con outros máis recentes (Ortega, 2020), coa intención de reali-

zar análises comparativas e, en certo modo, lonxitudinais dos seus resultados e conclusións.

O amplo equipo de investigadores e investigadoras que o conformaron nas tres Universidades, fundamentalmente nas súas Facultades de Ciencias da Educación, co pulo do Colexio Oficial de Educadores e Educadoras Sociais de Galicia e a Asociación Galega de Xestores Culturais públicos, aplicaron diversas metodoloxías de recollida de información para coñecer o estado da cuestión formativa, laboral e de reciclaxe profesional do persoal técnico da cultura. A web www.xerfa.gal informaba puntualmente das fases, documentos e dos resultados, parciais e mesmo finais, do estudo.

O Informe Final resultante, ademais de ser entregado — en tempo e forma— á Secretaría Xeral de Políticas Culturais do organismo autonómico, foi presentando en formato *streaming* no mes de marzo de 2021 desde a Cidade da Cultura. O mesmo equipo investigador quedou a disposición dos responsábeis autonómicos para dar continuidade a cantas accións consideren oportunas para materializar as liñas estratéxicas especificadas no informe.

Sen ser exhaustivos, as principais conclusións cun afán proactivo do estudo foron as que seguen:

a) Entender o labor como servidores/as públicos dos/as profesionais da acción e a xestión cultural local, desde unha perspectiva integradora e transversal, acostumados a desenvolver iniciativas e proxectos con outros/as profesionais e axentes que exercen no ámbito municipal.

b) Recoñecer a tipoloxía de quen realizan tarefas na acción cultural, moi heteroxénea nos sistemas de formación, o acceso á profesión e o seu desempeño, cun incremento significativo de mulleres nos últimos anos.

c) Promover actuacións destinadas a que os/as profesionais da cultura se integren nas estruturas político-administrativas das Administracións públicas a distintos niveis e coas responsabilidades, dereitos etc. socio-laborais e retributivos equiparábeis a outros/as profesionais con titulacións coincidentes na acción xurídica, a saúde, as infraestruturas, o urbanismo, o medio ambiente, deportivas... Isto debería traducirse non só na creación e consolidación de áreas de xestión, equipamentos ou servizos nos que se inscriba a súa actividade profesional, senón tamén no deseño e a imple-

mentación de cadros de persoal nas que se inscriba o seu labor, de acordo á tipoloxía dos municipios, o perfil e número de técnicos etc.

d) Identificar a formación inicial que se oferta para este sector profesional, nomeadamente nas titulacións universitarias, cun amplo e diversificado abano de posibilidades. Dun lado, suxire aspectos positivos no que respecta á súa apertura disciplinar, pero con outros negativos ao non permitir construír un perfil académico definido na oferta formativa e no tránsito da formación á profesión, complicando as vías de inserción socio profesional e laboral.

Alén dos Graos, todo indica que sería desexábel que se deseñen e implementen formacións con perfís de investigación e/ou de desenvolvemento profesional a través

de mestrados ou cursos de especialización que integren saberes de diversos campos xunghindo o enfoque da xestión co sociocultural, a especialización coa polivalencia, a competencia técnico-profesional con outras de índole axiolóxica, deontolóxica, entre outras. Esta posibilidade debe conciliarse coa apertura de novas oportunidades para a reciclaxe profesional, a formación en servizo, o fomento de boas prácticas e proxectos de innovación cultural etc.

e) Incentivar e recoñecer en todas as súas potencialidades, para construír unha práctica profesional de calidade, o asociacionismo e o traballo cooperativo, creando e/ou consolidando as redes de colaboración e grupos de traballo definidos e estábeis nun determinado territorio e con visión de país, na súas dinámi-

cas locais, rexionais, nacionais e internacionais. Unha tarefa que poderá contribuír a mellorar os diálogos cos/as profesionais da cultura en distintos países e comunidades, fornecer os vínculos coas entidades de ámbito supranacional e nacional en materia de políticas culturais e de necesidades dos/as seus profesionais, avaliar e comunicar a evolución das súas necesidades de capacitación e recoñecemento socio-profesional e laboral ou mesmo facilitar os intercambios culturais e de boas prácticas.

Por parte do equipo investigador, engadir algo evidente e doado de contrastar a teor da traxectoria científica e académica que acreditan a maioría dos investigadores e investigadoras que participaron neste e noutros estudos previos: estaremos dispoñíbeis e, tanto como saibamos e poidamos, tamén dispostos a colaborar en mellorar o quefacer educativo e sociocultural municipal, como unha obriga contraída coa sociedade e a cidadanía. ■

REFERENCIAS

- BRUNER, J. (1997). *La educación, puerta de la cultura*. Madrid: Visor.
- CARIDE, J. A. (1985). Educación y Animación Sociocultural: la Pedagogía Social como modelos de intervención. En J. M. Quintana (coord.). *Fundamentos de Animación Sociocultural*. Madrid: Narcea, 94-127.
- CARIDE, J. A. (coord.); Peres, A.; Sanjurjo, L.; Ortega, R. e Pose, H. (2009). *Los derechos humanos en la educación y la cultura*. Rosario: HomoSapiens.
- CGLU (2018). *La cultura en los Objetivos de Desarrollo Sostenible: guía práctica para la acción local*. Barcelona: Ciudades y Gobiernos Locales Unidos. Accesible en: http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/culturaods_web_es.pdf
- OLMOS, H. E SANTILLÁN, R. (2001). *Educación en cultura. Ensayos para una acción integradora*. Madrid: OEI-Interarts.
- ORTEGA, C. (coord.) (2020). *Perfil del gestor cultural municipal*. Cádiz: Observatorio Cultural Atalaya.
- POSE, H. (2006). *La cultura en las ciudades. Un quehacer cívico-social*. Barcelona: Graó.
- POSE, H.; BOUZADA, X.; CARIDE, J.A.; CID, X.M. E PÉREZ, M. (2007). *As necesidades e demandas formativas dos profesionais da acción cultural pública en Galicia. Informe*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Accesible en: www.xerfa.gal